

Organizational and legal forms of non-governmental non-profit organizations: theoretical and legal analysis

Bekzod NARIMANOV¹

Tashkent State Law University

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 2021

Received in revised form

15 November 2021

Accepted 20 December 2021

Available online

15 January 2022

Keywords:

citizens,
legal entities,
non-governmental non-profit organizations,
organizational and legal form,
public association,
foundations,
institutions,
cooperatives,
self-regulating organizations.

ABSTRACT

The legal situation with NGOs is analyzed, in the author's opinion, to date, the formation and development of the organizational and legal framework of NGOs largely depends on the economic factor, and not on the political one. During the study, it turned out. That non-profit organizations should be created to maintain the health of citizens, develop physical culture and sports, meet the spiritual and other non-material needs of citizens, protect the rights and legitimate interests of citizens, resolve disputes, provide legal assistance, as well as provide charitable assistance and other purposes to achieve social, charitable, cultural, educational, scientific and managerial goals. In the course of the study, the experience of separating the organizational and legal forms of NGOs and their classification in the CIS countries was analyzed.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss11/S-pp353-359>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Нодавлат нотижорат ташкилотларининг ташкилий-хуқуқий шакллари: назарий-хуқуқий таҳлил

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

фуқаролар,
юримдик шахслар,
нодавлат нотижорат ташкилотлар,
ташкилий-хуқуқий шакл,
жамоат бирлашмаси,
фондлар,
муассасалар,
кооперативлар,

ННТларнинг ташкилий-хуқуқий асосини шакллантириш ва уни ривожлантириш кўп жиҳатдан сиёсий томонга эмас, балки иқтисодий омилга боғлиқ эканлиги аниқланди. Нотижорат ташкилотлар фуқароларнинг соғлиғини сақлаш, жисмоний маданият ва спортни ривожлантириш, фуқароларнинг маънавий ва бошқа номоддий эҳтиёжларини қондириш, фуқароларнинг хуқуқлари, қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, низоларни ҳал қилиш, юридик ёрдам

¹ PhD in Law, Tashkent State Law University. Tashkent, Uzbekistan. E-mail: tiu-bek@inbox.ru.

ўзини ўзи бошқариш
ташкilotлари.

кўрсатиш, шунингдек, хайрия ёрдамларини кўрсатиш ва бошқа мақсадларда ижтимоий, хайрия, маданий, маърифий, илмий ва бошқарув мақсадларига эришиш учун ташкил этилиши маълум бўлди. ННТларнинг ташкилий-ҳуқуқий шаклларини ажратиб, уларни таснифлаш тажрибаси, асосан, МДХ давлатлари тажрибасида учраши, АҚШ ва Европа давлатларида бундай тажриба учрамаслиги аниқланди.

Организационно-правовые формы негосударственных некоммерческих организаций: теоретико-правовой анализ

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

граждане,
юридические лица,
негосударственные
некоммерческие
организации,
организационно-правовая
форма,
общественное
объединение,
фонды,
учреждения,
кооперативы,
саморегулируемые
организации.

Проанализирована правовая ситуация с НПО, на взгляд автора, на сегодняшний день, формирование и развитие организационно-правовой базы НПО во многом зависит от экономического фактора, а не от политического. В ходе исследования, выяснилось. Что некоммерческие организации должны создаваться для поддержания здоровья граждан, развития физической культуры и спорта, удовлетворения духовных и других нематериальных потребностей граждан, защиты прав, законных интересов граждан, разрешения споров, оказания юридической помощи, а также оказания благотворительной помощи и других целей для достижения социальных, благотворительных, культурных, образовательных, научных и управленческих целей. В ходе исследования, анализировался опыт разделения организационно-правовых форм НПО и их классификации в странах СНГ.

Бугунги кунда жаҳон тажрибасида “учинчи сектор”нинг ташкилий-ҳуқуқий асосини шакллантириш ва уни ривожлантириш кўп жиҳатдан сиёсий томондан эмас, балки иқтисодий жиҳатдан асосланмоқда. Лекин айрим давлатлар тажрибасида кузатилаётганидек, давлатда нодавлат нотижорат ташкilotлари ягона ташаббускор ёки асосчи сифатида ташкил этилганда, бу ҳолат бошқа субъектларнинг ҳуқуқлари чекланишига сабаб бўлади. Шу сабабли сўнгги йилларда нодавлат нотижорат ташкilotларининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини либераллаштиришда асосий эътибор уларнинг ташкил этилиши ва фаолиятини юритишда давлат таъсирини минимал даражага тушириш тенденциясига қаратилмоқда.

Жаҳон ва миллий тажриба шуни кўрсатадики, нотижорат ташкilotлар фуқароларнинг соғлиғини сақлаш, жисмоний маданият ва спортни ривожлантириш, фуқароларнинг маънавий ва бошқа номоддий эҳтиёжларини қондириш, фуқароларнинг ҳуқуқлари, қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, низоларни ҳал қилиш, юридик ёрдам кўрсатиш, шунингдек, хайрия ёрдамларини кўрсатиш ва бошқа мақсадларда ижтимоий, хайрия, маданий, маърифий, илмий ва бошқарув мақсадларига эришиш учун ташкил этилиши мумкин.

Таъкидлаш жоизки, нотижорат ташкилотларнинг у ёки бу шакллари тарқалишига оид статистик маълумотларга кўра, кўнгилли шаклидаги ННТлар барча нотижорат ташкилотларнинг 53,9 фоизини ташкил қилади. Иккинчи ўринда жамоат ва диний ташкилотлар (34,2%), учинчи ўринда – кооперативлар (14,1%) туради. Кейин жамғармалар, шунингдек, боғдорчилик ва полизчилик ширкатлари, сўнг нотижорат ширкатлар, уй-жой мулкдорлари ширкатлари, автоном нодавлат нотижорат ташкилотлари, уюшмалар ва иттифоқлар боради [1. Б. 18].

Ташкилий ҳуқуқий шакли бир-бирига ўхшаш бўлган нотижорат юридик шахсларнинг ҳуқуқий ҳолатини аниқлаш ва бир-биридан фарқлаш учун Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси ва махсус қонун ҳужжатларида [2] нотижорат юридик шахсларга хос бўлган барча зарур белгиларга эътибор қаратиш, уларнинг аниқ таърифини тушуниб олиш зарур.

Ўзбекистон Республикаси “Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги Қонуннинг 10-моддасида: “Нодавлат нотижорат ташкилотлари жамоат бирлашмаси, ижтимоий фонд, муассаса шаклида, шунингдек, қонунларда назарда тутилган бошқа шаклда ташкил этилиши мумкин” лиги кўрсатилган.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 73-78-моддаларида ННТларнинг жамоат бирлашмалари, жамоат фондлари, юридик шахсларнинг муассасалари, бирлашмалари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, матлубот ширкати каби ўзига хос хусусиятлари белгилаб қўйилган [3].

Умуман олганда, миллий қонунчиликда “юридик шахсларнинг ташкилий-ҳуқуқий шакли” тушунчаси мавжуд эмас. Бизнингча, нодавлат нотижорат ташкилотининг ташкилий-ҳуқуқий шакллари деганда, *умумий ҳуқуқий назариядан келиб чиққан ҳолда норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан ННТнинг фаолиятини тартибга солиш мақсадида улар риоя қилишлари зарур бўлган ташкилий ва ҳуқуқий шартлари тизими* деган таърифни илгари суриш мумкин.

В.М. Каменева фикрича, юридик шахснинг ташкилий-ҳуқуқий шакли уни идентификация қилишга имкон берадиган ўзига хос фарқли белгилар мажмуидир. Муаллиф ушбу белгиларга қуйидагиларни киритади: ташкилот фаолиятининг мақсади ва предмети, муассисларнинг (иштирокчилар, аъзолар) субъект таркиби, муассисларнинг (иштирокчилар, аъзолар) юридик шахснинг мулкига бўлган ҳуқуқлари табиати, қонун ҳужжатларида белгиланган даромад ва мулкни фойдаланиш (тақсимлаш) тартиби [4. С. 82–84].

Ушбу фикрга қўшилган ҳолда қайд этиш зарурки, нодавлат нотижорат ташкилотларининг амалдаги қонунчиликда кўзда тутилган кўпгина ташкилий-ҳуқуқий шакллари, уларни тўлиқ ташкилий-ҳуқуқий шакл сифатида идентификация қилиш ва тавсифлаш имконини берадиган муҳим фарқловчи хусусиятларга эга эмас. Бундай муҳим хусусиятлар ва белгилар миллий қонунчилик билан аниқ кўрсатиб қўйилмаган.

Турли муаллифлар ўз илмий тадқиқотларида нотижорат ташкилотларни таснифлашда турли мезонларни асос сифатида олишга ҳаракат қилишган. Жумладан, нотижорат ташкилотлар мақсади, фаолият соҳаси, муассислар, аъзолар ва иштирокчилар ташкилотга нисбатан ҳуқуқлари, тусига ва бошқаларга қараб ажратилиши мумкинлиги қайд этилади [5. С. 302–307].

Нодавлат нотижорат ташкилотларининг конституциявий ҳуқуқий асосларини ўрганган Д. Холманова ҳозирги қонунчиликда Ўзбекистон Республикасининг нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолияти борасидаги асосий муаммолардан бири ягона талаб қўйиш мумкин бўлган нодавлат нотижорат ташкилотларининг таснифи мавжуд эмаслигини баён қилади [6. Б. 152–165].

Фикримизча, қонунчилик билан нодавлат нотижорат ташкилотларининг ташкилий-ҳуқуқий шаклини мустаҳкамлашнинг ўзи етарли ҳисобланади. Нодавлат нотижорат ташкилотларининг таснифини ҳам амалдаги қонунчилик билан мустаҳкамлаш мазкур институтни бир қолипга солишга уриниш, деб ўйлаймиз.

Яна бир муҳим масалани қайд этиш зарурки, хорижий давлат қонунчилиги тажрибаси шуни кўрсатдики, қонунчилик даражасида ННТларнинг ташкилий-ҳуқуқий шакллари ажратиб, уларни таснифлаш тажрибаси, асосан, МДХ давлатлари тажрибасида учрайди. Бундай фарқлаш ва таснифлаш тажрибасини Европа давлатлари ва англо-саксон давлатлари қонунчилигида аниқ белгилаб берилмаганлигини қайд этиш зарур. Ушбу давлатларда фақатгина ноҳукумат ташкилотлар ёки учинчи сектор тушунчасига умумий таъриф берилган бўлиб, фаолият мақсади ушбу тушунчага мос келган ҳар қандай ташкилот ноҳукумат ташкилот сифатида тан олинади ва солиққа тортилади. Ушбу нуқти назарларни N. Kolleck [7] ва M. Lyons [8] томонидан ўтказилиб эълон қилинган тадқиқот натижалари ҳам тасдиқлайди.

МДХ тадқиқотчилар томонидан ННТларнинг ташкилий-ҳуқуқий шакллари оид етарлича фикрлар ва тадқиқотлар ўтказилган бўлиб, минтақа доирасида қонунчилик амалиёти ҳамда ривожланиши сўнгги йигирма йилликда ўхшаш ва унификациялашган бўлганлиги сабабли ушбу тадқиқотчиларнинг айримларининг фикрларини таҳлил қилиб ўтамыз.

Е.А. Суханованинг фикрича, “нодавлат нотижорат ташкилотларининг ташкилий-ҳуқуқий шакллари сонининг ошиб бориши уларнинг фаолият йўналишларининг кўпайишига боғлиқ”, деб фикр юритадиган айрим цивилист олимларга қўшилиб бўлмайди [9].

Ю.С. Ващенко мазкур фикрни қўллаб-қувватлаган ҳолда, нодавлат нотижорат ташкилотларининг ташкилий-ҳуқуқий шакллари юридик шахсларнинг 2 та хусусиятига кўра характерланади, деб ҳисоблайди: биринчиси, ташкилотнинг ички тузилиши ва иккинчиси, ташкилотнинг ташқи фаолияти билан боғлиқ хусусиятлардир [10].

В.М. Каменева фикрича, нотижорат ташкилотларни аъзолик ва аъзолик асосланмаган турларга бўлиш мақсадга мувофиқ. Ташкилотда аъзолик мавжудлиги ёки йўқлиги нотижорат ташкилотларнинг тузилмаси ёки бошқарув органларига боғлиқ. Одатда, барча нодавлат нотижорат ташкилотлари учун қонун билан камида икки даражадаги бошқарув – олий ва ижро этувчи ҳокимият органлари назарда тутилади. Аъзоликка асосланиб ташкил этилган нотижорат ташкилотларда, аъзолар ва иштирокчиларнинг умумий йиғилиши (баъзи шаклларда ташкилот аъзоларининг ваколатли вакилларининг умумий йиғилиши кўзда тутилади) олий бошқарув органи ҳисобланади. Аъзоликка асосланмаган нотижорат ташкилотлар учун қонунда олий бошқарув органи этиб таъсисчилар кенгаши (жамғарма, автоном нотижорат ташкилот) ёки таъсисчилар томонидан (жамоат муассасаси, муассаса, давлат корпорацияси) тайинланган шахслар назарда тутилган [11. С. 82–84].

Ю.С. Ващенко нодавлат нотижорат ташкилотларини корпоратив ва унитар ташкилий-ҳуқуқий шаклларга бўлишни таклиф этади [12. С. 65]. Корпоратив шакл аъзоликка асосланса, унитар ташкилотнинг таъсисчилари унинг иштирокчилари бўлмайдиган шаклдир.

П.Ю. Гамольский нодавлат нотижорат ташкилотларининг ташкилий-ҳуқуқий шакллари норматив-ҳуқуқий ҳужжатда аниқ белгилаш [13. С. 7] лозимлигини тасдиқласа, Ю.Г. Лескова нодавлат нотижорат ташкилотининг ташкилий-ҳуқуқий шакллари Фуқаролик кодексида белгилаш мақсадга номувофиқ [14. С. 5–8] деб ҳисоблайди.

Ўзбекистон Республикасида нотижорат ташкилотлари тўғрисидаги қонунчиликда нотижорат ташкилотларнинг айрим турларининг мақомлари аниқлаштирилмаганлиги ушбу йўналишдаги юридик шахсларнинг мақомини белгилашда айрим муаммоларни келтириб чиқармоқда.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига ёзилган шарҳда нодавлат нотижорат ташкилотларининг ташкилий-ҳуқуқий шакллариға қуйидагича шарҳ берилган: “Фуқаролик кодексига тижоратчи бўлмаган юридик шахслар ташкилий-ҳуқуқий шакллари ёпиқ рўйхат сифатида белгиланади. Улар Фуқаролик кодексига бевосита назарда тутилган шаклларда (матлубот кооперативлари, жамоат бирлашмалари ва жамоат фондлари, муассасалар, юридик шахсларнинг уюшмалари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари), шунингдек, махсус қонунларда кўзда тутилган бошқа ташкилий-ҳуқуқий шаклларда ташкил этилиши мумкин.

Хусусан, махсус қонунларда тижоратчи бўлмаган ташкилотлар қаторига уйғой хусусий мулкдорларининг ширкатлари, адвокатлик уюшмалари, диний ташкилотлар ва ҳ к. киритилган. Давлатимиз томонидан олиб борилаётган ижтимоий вазибалар миқёсининг нақадар кенглигини ҳисобга олиб, тижоратчи бўлмаган ташкилотларнинг яна янги-янги шакллари келиб чиқиши мумкинлигини башорат қилса бўлади” [15].

Мазкур шарҳда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини ҳам нодавлат нотижорат ташкилотлар сифатида келтирилган. Ўзбекистон Республикасининг “Нодавлат нотижорат ташкилотлар тўғрисида”ги Қонунининг 10-моддасида нодавлат нотижорат ташкилотларининг ташкилий-ҳуқуқий шакллари жамоат бирлашмаси, ижтимоий фонд, муассаса шаклида, шунингдек, қонунларда назарда тутилган бошқа шаклда ташкил этилиши мумкинлиги белгиланган [16]. Қонунда ўзини ўзи бошқариш органлари нодавлат нотижорат ташкилоти ташкилий-ҳуқуқий шакли келтирилмаганлиги ҳуқуқшунос олимлар ўртасида кўп баҳсларға сабаб бўлган.

Фикримизча, ўзини ўзи бошқариш органларини оммавий бошқарув элементларига эга гибрид ташкилот деб ҳисоблаш мумкин. Бундан ташқари, матлубот кооперативлари [17] ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари [18] фаолияти алоҳида қонун ҳужжатлари билан тартибға солинади.

Масалан, “Кооперация тўғрисида”ги Қонуннинг 1-моддасига кўра, Ўзбекистон Республикасида аҳолининг маҳсулотлар, ишлар ва хизматларға бўлган эҳтиёжларини қондириш учун, шунингдек, фойда (даромад) олиш мақсадида тузиладиган матлубот, ишлаб чиқариш ва аралаш ишлаб чиқариш-матлубот кооперативлари амал қилади ҳамда ушбу Қонуннинг 5-моддасига кўра кооперативнинг устави кооператив таъсис этишни истаган фуқароларнинг умумий йиғилишида ёки юридик шахслар мухтор вакилларининг йиғилишида қабул қилинади ва кооператив жойлашган ердаги ҳокимликда рўйхатға олинади.

“Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги Қонуннинг 8-моддасига кўра, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари юридик шахс ҳуқуқларидан фойдаланиши ҳамда маҳаллий давлат ҳокимияти органларида ҳисобға олиниши керак.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикасининг 2019-йил 7-ноябрдаги ЎРҚ–581-сонли “Кўп квартирали уйларни бошқариш тўғрисида”ги Қонунининг 5-моддасида “Кўп квартирали уй – кўп квартирали уйға туташ ер участкасига ёхуд бундай уйдаги умумий фойдаланиладиган жойларға мустақил чиқиш йўлакларига

эга бўлган икки ва ундан ортиқ квартиралар мажмуидир”. Ушбу Қонуннинг 8-моддасида кўп квартиралли уйни бошқариш қўйидаги усуллардан бирида амалга оширилиши белгиланган:

- бевосита жойларнинг мулкдорлари томонидан;
- юридик шахс бўлган бошқарувчи ташкилот томонидан ёки жисмоний шахс (якка тартибдаги тадбиркор) бўлган бошқарувчи томонидан шартнома асосида;
- битта ёки зич жойлашган бир нечта кўп квартиралли уйда турар жойларнинг ва яшаш учун мўлжалланмаган жойларнинг мулкдорларини бирлаштирувчи уй-жой мулкдорларининг ширкати бўлган нотижорат ташкилот томонидан амалга оширилиши мумкин [19]. Лекин Фуқаролик кодексида хусусий уй-жой мулкдорларининг ширкати қайд қилинмаган ва унинг ҳуқуқий мақоми ҳам берилмаган. Ушбу қоидалар юқоридаги махсус қонунда белгилаб берилган.

Яна бир муҳим масала бу ННТнинг ташкилий-ҳуқуқий шакллари рўйхати - улар фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш қонунчилик билан белгилаб қўйилган, чунки оқилона ички тузилма, қарорлар қабул қилиш ва мол-мулкни бошқариш механизми туфайли ташкилот ўзининг ҳуқуқларини ҳимоя қилишни кафолатлаши зарур.

ННТни ташкил этишда ташаббускор гуруҳ аъзолари қўйидаги масалаларга эътибор қаратишлари зарур:

биринчидан, нотижорат ташкилотларининг ташкилий-ҳуқуқий шакллари фаолият мақсадлари, иштирокчилар таркиби, ҳар аъзонинг шахсий ҳаёт дахлсизлиги [20], аъзолик принциплари, мол-мулкни шакллантириш ва уни тасарруф этиш, бошқарув ва назорат тизими, бошқа ҳолатлар бўйича бир-биридан фарқ қилади;

иккинчидан, ННТ, ташкилий-ҳуқуқий шаклидан қатъи назар, адлия органларида ҳудудий бўйсунуши принципи асосида давлат рўйхатидан ўтади;

учинчидан, ННТ номидаги “марказ”, “жамият”, “қўмита” ва шу каби сўзлар ННТ ташкилий-ҳуқуқий шакллари ҳисобланмайди, бу уларнинг фаолиятига тааллуқли бўлган “экологик”, “болалар”, “вояга етмаган ёшлар уюшмалари[21]” ва ҳоказо тушунчаларга ҳам тегишлидир;

тўртинчидан, ННТ номидаги “ҳомийлик” сўзи унинг ташкилий-ҳуқуқий шаклини билдирмайди, чунки у фақат ҳомийлик ташкилотига тааллуқли бўлган алоҳида мақомдир.

Ташкилий-ҳуқуқий шаклни танлаш ННТ таъсисчилари учун муҳим вазифа ҳисобланади, чунки ҳар бир шакл ташкил этиш, таркиб ва ҳуқуқий ҳолат бўйича ўзига хос хусусиятларга эгадир, шунинг учун ННТ турли ташкилий-ҳуқуқий шакллари афзалликлари ва камчиликларини англаб етиш мураккабдир.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Нариманов Б. Ўзбекистонда нодавлат нотижорат ташкилотлар тарихи ва ривожланишининг асосий тенденциялари // Юрист Ахборотномаси. – 2020. – Т. 1. – №. 3. – С. 18–29.
2. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 й., 5-сон, 115-модда.
3. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 2-сонга илова.

4. Каменева В.М. Правовое регулирование деятельности некоммерческих организаций в Российской Федерации (административный и финансовый аспекты) // Вестник Московского университета МВД России. – 2007. – №. 4. – С. 82–84.

5. Киздарбекова А.С., Бакенов Е.М. Правовое регулирование некоммерческих организаций. – 2018.; Шебунова Е.Д. Соотношение финансово-правового и гражданско-правового статуса некоммерческих неправительственных организаций // 25 лет гражданскому кодексу российской федерации: традиции и новации частноправового развития. – 2019. – С. 302–307.

6. Холманова Д.Р. Нодавлат нотижорат ташкилотларнинг ҳуқуқий мақомини такомиллаштириш масалалари Давлат // қурилиши ва бошқарувининг долзарб муаммолари илмий: мақолалар тўплами Масъул му / ҳаррир проф: Ҳ.Т. Одилқориев. – 2015. – №1. – Тошкент ТДЮУ: Ҳуқуқий тадқиқотлар маркази, 2015. – Б. 152–165.

7. Kolleck N. The power of third sector organizations in public education // Journal of Educational Administration. – 2019.

8. Lyons M. Third sector: The contribution of non-profit and cooperative enterprise in Australia. – Routledge, 2020.

9. Вестник гражданского права №3 – 2014 г. Том 14. – С. 111. Суханов Е.А. «Комментарии к ст. 65.1.65.3 ГК РФ».

10. Ващенко Ю.С. Организационно-правовые формы некоторых некоммерческих организаций и направлений их деятельности // Вестник Волжского университета им. ВН Татищева. – 2016. – Т. 1. – №. 2.

11. Каменева В.М. Правовое регулирование деятельности некоммерческих организаций в Российской Федерации (административный и финансовый аспекты) // Вестник Московского университета МВД России. – 2007. – №. 4. – С. 82–84.

12. Ващенко Ю.С. Проблемы комплексно-правового регулирования законодательства о регистрации юридических лиц: сб. «Актуальные проблемы юридической ответственности и правоотношения // Вестник Волжского университета имени ВН Татищева. – 2007. – №. 63. – С. 65.

13. Гамольский П.Ю. Толмасова А.К. Некоммерческие организации: бухгалтерский учет, налогообложение и правовой статус. М.: Бухгалтерский учет. 2004. – С. 7.

14. Лескова Ю.Г. Некоторые проблемы определения положения учреждений в системе юридических лиц // Юрист. – 2005. – №. 11. – С. 5–8.

15. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ. 1-жилд (биринчи қисм) Адлия вазирлиги. – Т.: «Vektor-Press», 2010. – Б. 816. – (Профессионал (малакали) шарҳлар).

16. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 й., 5-сон, 115-модда.

17. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1991-y., 8-son.

18. (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 17-сон.

19. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 08.11.2019 й., 03/19/581/4004-сон.

20. Khoshim o'gli M.F. Constitutional Basis of Ensuring the Right to Privacy in the Age of Informatization // Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 11.

21. Jakhongir B. Criminal liability of minors in some developed countries and implementation of advanced experience in this field to national legislation // TSUL Legal Report. – 2021. – С. 134.